

ШАНСЕ И ОГРАНИЧЕЊА РАЗВОЈА ОРГАНСКЕ ПРОИЗВОДЊЕ

CHANCES AND LIMITATIONS OF ORGANIC PRODUCTION DEVELOPMENT

Проф. др Јелена Бировљев

Департман за аграрну економију и агробизнис, Универзитет у Новом Саду, Економски факултет у Суботици,
Суботица, Република Србија, e-mail: birovljev@ef.uns.ac.rs

Мина Ковљенић, мастер

Докторант Економског факултета у Суботици, Универзитет у Новом Саду, Средња пословно менаџерска
школа, Сремски Карловци, Република Србија, e-mail: mina.sk90@yahoo.com

Резиме: Све већа загађеност ваздуха, воде и земљишта, а тиме и хране ствара драматичне последице по живи свет. Последице наведених облика загађивања су огромне. Свест о постојању све веће загађености и њених последица, довела је до тога да у двадесетом веку, долази до промена у производњи хране, која је пре свега окренута заштите, обнови и унапређењу животне средине. Долази до повећања тражње за органски произведеном храном, која је заснована на високом поштовању еколошких принципа путем рационалног коришћења природних ресурса, употребе обновљивих извора енергије и заштите животне средине. Органска производња има за циљ производњу висококвалитетних производа, који треба да одржи и побољша здравље земљишта, биљака, животиња и људи. Поред тога, она подстиче развој одрживе пољопривреде уз очување екосистема, максимално кориштење обновљивих извора енергије, одржавање генетске разноврсности агро и екосистема и заштите животне средине. Иако је потражња за органском производњом у порасту, имајући у виду негативне ефекте устаљених начина производње, ипак се јављају одређена ограничења која спречавају њено ширење. Велика загађеност земљишта, ваздуха и непостојање основних агроколошких предуслова, представља значајно ограничење за органску производњу. Поред тога, недовољна едукација пољопривредних произвођача о технологијама органске пољопривреде, као и повећани трошкови преласка са конвенционалне на органску производњу, представљају значајна ограничења. У овом раду биће разматране шансе за развој органске производње, као и ограничења која представљају баријере за њен развој.

Кључне ријечи: органска производња, заштита животне средине, загађеност, шансе и ограничења.

УВОД

Друштво је у 21. веку суочено са тражењем нових путева за решавање нараслих проблема везаних за производњу хране, пре свега због изражених захтева за бољим квалитетом, нижом ценом и усклађених односа између пољопривреде и животне средине. Све веће загађености природне средине, експлоатација ресурса и исцрпљивање природног богатства значајно су утицали на изглед и квалитет животне средине. Како би се спречило даље разарање животне средине, дошло је до увођења система одрживе пољопривреде, у оквиру које се налази и органска пољопривреда. Органска производња је саставни део одрживог пољопривредног развоја у којем се користе научна сазнања како би се схватиле природне законитости и успоставили принципи заштите животне средине у производњи здравствено безбедне хране. Постоји велики број различитих дефиниција органске пољопривреде. Међународна федерација покрета за органску пољопривреду (IFOAM – International Federation Agriculture Movements) дефинише органску пољопривреду као производни систем (целовит систем управљања пољопривредом) који подстиче природну активност тла, екосистема и људи. То је начин производње који подржава еколошке процесе, биодиверзитет и природне циклусе, уважавајући локалне услове производње, уз искључивање инпута који не потичу са фарме. Једна од главних карактеристика органске производње је постојање неколико нивоа законске регулативе. У Србији област органске производње је регулисана Законом о органској

производњи и низом правилника који су у складу са новом уредбом ЕУ о органској производњи (Уредба ЕК број 834/2007 и њени пратећи прописи). Према овом закону органска производња је производња пољопривредних и других производа која се заснива на примени метода органске производње у свим фазама производње, а која искључује употребу генетски модификованих организама (ГМО) и производа који се састоје или су добијени од генетски модификованих организама као и употребу јонизирајућег зрачења. У свету, органска производња бележи динамичан раст и поред глобалне финансијске кризе. Према подацима Националног удружења за развој органске производње (Serbia Organica) на глобалном нивоу, под органском производњом налази се око 37.2 милиона хектара и њоме се бави око 1.8 милиона произвођача у 2012. Долази и до раста броја хектара као одговор на раст потражње, са вредности малопродаје од 59.1 милијарди еура у 2012 у поређењу са 11 милијарди у 2003. Поред тога што површине под органском производњом бележе константан раст. Постоји и не задовољена потражња када су у питању органско воће, житарице и сточна храна. У Србији сектор пољопривреде и прехранбене индустрије треба да искористи ове недостатке и растуће трендове тражње за органским производима.

1. ШАНСЕ ОРГАНСКЕ ПРОИЗВОДЊЕ

Неконтролисана експлоатација природних ресурса доводи до нарушавања равнотеже између човека и природе. Због тога је неопходно да корисници природних ресурса буду едуковани и детаљно информисани о значају истих и последицама њиховог безбизирног искоришћавања (Субић, Бекић, et al, 2008:31). У светској пољопривреди долази до повећања тражње за органски произведеном храном, посебно у индустријски развијеним земљама, док се производна могућност многих земаља драстично смањује. Узрок томе је искоришћеност земљишта. До искоришћености су довели многи процеси, пре свега употребе тешке механизације у пољопривреди, ерозивни процеси, примена велике количине пестицида и других вештачких хемијских материја. Конвенционална пољопривредна производња доводи до деградације ресурса, а ови ресурси имају ограничену способност самообнављања. Старе методе у пољопривреди је неопходно изменити, како би се постигла одрживост постојећих пољопривредних система и омогућила производња довољних количина хране у будућности. Управо ту се јавља шанса за развој органске производње. Основни циљ органске производње је пре свега производња

хране високог квалитета. Она изоставља примену агрохемикалија и одржава и повећава садржај органске материје, биолошке активности и приступачности хранива у земљишту (Манојловић, 2008:168). Органска пољопривреда подразумева максимално коришћење обновљивих извора енергије, одржавање агри-и еко-система, као и смањење свих облика загађења. Свест о здрављу је главна детерминанта у развијању позитивног става према органској храни. Циљеви органске пољопривреде су да заштите окружење, одржавање плодност земљишта и очување природних својстава хране произведено. Органски производи се због тога доживљају као мање штетни по окружење него конвенционално узгајане хране (Chen, 2009:168-173). Значај развоја органске производње у Републици Србији се може посматрати из неколико позиција:

- самог сеоског газдинства, органска производња може да се тумачи, као развојна шанса за конкурентност на тржишту, као извор додатних прихода и отварања простора за самозапошљавање,
- локалне сеоске заједнице којој газдинство припада, оваква производња омогућава унапређење и развој других привредних, као и друштвених активности које иду у прилог унапређењу квалитета живота целе заједнице,
- уколико се посматра домаћа пољопривреда, тада се органска производња посматра као важна могућност за унапређење српске пољопривреде, посебно на иностраном тржишту прехранбених производа (Бировљев, Дујић, 2004:220-222).

Одређене методе које се примењују у органској пољопривреди омогућавају, не само производњу здравствено безбедне хране, већ и очување животне средине. Органска производња је конципирана тако да штити све постојеће ресурсе. Она није штетна по животну средину, технички је примењива, социјално прихватљива, а економски одржива. Стога, органска производња представља алтернативу за сада присутну конвенционалну производњу. У Србији постоје повољни услови за развој органске производње. Природни ресурси, повољни земљишни и климатски услове, биодиверзитет и релативно здраве агроекосистеми, обезбеђују услове за њен развој. Органска пољопривреда има велики потенцијал да развије еко-технолигију ниских трошкова, малих инпуте, која је локално доступна да произведе храну, без изазивања штетних ефеката по људско здравље и животну средину (Sandhu et al.,2010:5). Област органске производње у Републици Србији је регулисана Законом о органској производњи и

Правилником о контроли и сертификацији у органској производњи и методама органске производње. Прописи у овој области су усаглашавани са важећим прописима Европске уније. Запажено је да долази до раста броја произвођача, површина на којима се примењују методе органске производње, као и броја појединих врста животиња у сточарској производњи. Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Србије је почетком јула 2009. године, започело израду нацрта Националног акционог плана развоја органске производње у Србији од 2010. до 2015. године, којим се предвиђа повећање укупних површина земљишта у процесу конверзије или у органском статусу на 50.000 ha (Чикић, Петровић, 2010:83). Према подацима Министарства пољопривреде и шумарства у 2012. години под органском производњом било је 6.335 ha, а то је 0,11% пољопривредних површина. Обрадиве површине чине 5.360 ha, а 975 ha су ливаде и пашњаци. У 2012. години број произвођача који се баве органском производњом се повећао на 1061. Најзаступљеније биљне врсте које се гаје су кукуруз, пшеница, соја, шљива, јабука и малина. Број засада воћа и винограда намењених органској производњи је мали, као и површине које они заузимају. У органској сточарској производњи у 2012. години највише су се гајиле овце, живина и говеда (Стратегија пољопривреде и руралног развоја, 2014:34). Последњих година, повећана свест људи о важности здравствено безбедне хране и здраве животне средине допринела је расту значаја органске пољопривредне производње у Европској унији. Тржиште Европске уније, у погледу тражње, али и понуде органских производа, расте из године у годину. Република Србија има велике капацитете у смислу производње здраве органске хране коју може извозити у земље ЕУ, а да би се то постигло потребно је испунити низ захтева како би се производ могао назвати органским и пласирати на поменуто тржиште.

2. ОГРАНИЧЕЊА ОРГАНСКЕ ПРОИЗВОДЊЕ

У Србији тржиште органских производа није довољно развијено, јер до сада није предузето довољно напора на едукацији произвођача, потрошача и промоцији органских производа. Ово уједно представља најзначајније ризике за развој органске производње. Органска производња не само што задовољава потребе потрошача за здравствено исправном храном, већ обезбеђује и додатну вредност коју органски производи имају у односу на производе из конвенционалне производње. Са

друге стране, извозом органски произведених производа на међународно тржиште се може значајно повећати остварена додатна вредност (Пушкарић, Ђурић, et al., 2008:475). Из Србије се за сада извозе само органски производи биљног порекла, и то углавном делимично прерађени. У извозу је најзаступљеније замрзнуто воће (72% од укупне количине органских производа), а највише се извози у Аустрију (35,85%) и Немачку (27,96%), затим у Холандију и Италију (Стратегија пољопривреде и руралног развоја, 2014:35).

Значајан ризик развоја органске производње представљају иницијални трошкови за покретање бављења овом производњом. Услед промене у организацији рада на газдинству, као и промене саме технологије и структуре производње, период конверзије захтева сразмерно значајна улагања у тзв. унутрашње потенцијале пољопривредних газдинстава (Чикић, Петровић, 2010:104). Трошкови се јављају као последица промене у структури и технологији производње, као и трошкови едукације радне снаге у органској производњи, а све то утиче на смањење укупних прихода које газдинство остварује у периоду конверзије. Поред тога, производи добијени на тржишту у овом периоду не постижу исту цену, као и сертификовани производи органске производње. Ово такође представља значајно ограничење за развој органске производње. Производи органске производње разликује се од производа конвенционалне производње, па стога траже специфичан маркетинг усмерен ка појединим групама потрошача (Богданов, et al., 2005:261-300). Неадекватан маркетинг органских производа представља значајан ризик, јер утиче на продају ових производа. Док већина потрошача има позитиван став према куповини органских производа, они су често ограничени због постојања неизвесност у погледу карактеристика органска храна. Већа свест и додатна знања у вези органске хране има позитиван утицај на ставовима према органској храни и нивоу потрошње (Aertsens, Mondelaers, et al., 2011:1354). Органска пољопривреда се мора бити посматрати као сложен и интегрисан систем. То значи са једне стране да прелазак на органску производњу треба да обухвати не само производњу органске сировине, већ и прераду, паковање и маркетинга производа (Sarudi et al., 2003:199). У органској пољопривреди, за разлику од конвенционалне пољопривреде, економски параметри нису једино мерило успешности производње. Технологија производње у органској пољопривреди је сложенија, јер се очекује њен кумулативни ефекат. Примењене агротехничке мере на органској фарми треба да

буду прилагођене условима на газдинству, са одговарајућим одабиром оруђа, времена и начина примене у циљу повећања производног капацитета у агроекосистему и стварању услова за саморегулационе процесе који воде њеној одрживости (Манојловић, 2008:152).

У Србији, на газдинствима која се баве органском производњом постоји мало инвестирање у производњу. Плантаже су углавном старе, као и механизација, која је најчешће старија од 10 година. Стакленици и организовано складиштење доступни су тек сваком трећем произвођачу, а закуп земљишта, куповину репроматеријала или механизације на кредит практикује само 5-20% испитаних пољопривредних произвођача. Због тога ће и будући инвестициони планови бити скромни и углавном ће се односити на реконструкцију система за наводњавање, што представља главни проблем за произвођаче воћа (Калентић, et al., 2014:19). Недостатак информација о започињању органске производње, такође представља ограничење развоја овог вида производње. На ставове пољопривредника значајано утичу техничке, финансијске и маркетинг информације. Недостатак ових информација представља озбиљну препреку преласка са конвенционалне на органску производњу. Због тога је неопходно подржати развој одговарајуће инфраструктуре за маркетинг, умрежавање и размену информација. Дифузија знања, иновација и умећа у производној пракси се одвија кроз рад пољопривредне саветодавне службе, која је важан чинилац унапређења органске производње на газдинству (Чикић, Петровић, 2010:111). Технички фактори који су везани за проблеме у вези са контролом корова, штеточина, болести и проблеми плодности земљишта и варијабилних приноса, спадају у факторе ризика и могу да спрече процес конверзије ка органској производњи. Khaledi (2007) наводи да је контрола корова, штеточина и болести најзначајнија препрека конвенционалних пољопривредника за започињење органске производње. Ограничења институционалне природе које укључујући тржишта органских производа, пољопривредну политику, самоорганизовање, и друштвени контекст представљају битне факторе у процесу конверзије. При том се као најзначајније институционалне баријере издвајају проблеми са земљопоседницима и банкама, као и сертификациона ограничења.

3. ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

Питање развоја органске производње из године у годину привлачи све више пажње. Због низа предности у односу на друге системе гајења

биљака, долази до повећања површина под сертификованом органском производњом. Циљ рада је да испита да ли постоје шансе за развој органске производње у Републици Србији и која су ограничења њеног развоја.

У раду се тестране следеће хипотезе:

У погледу постојања шанси за развој органске производње у Србији, тестирана је следећа хипотеза:

(H0) *Развој органске производње у Србији је могућ, јер су природни ресурси очувани.*

У погледу ограничења бављења органском производњом теситране су следеће хипотезе:

(H1) *Постоје високи трошкови приликом преласка са конвенционалне на органску производњу.*

(H2) *Недостатак едукације представља органичење за развој органске производње.*

(H3) *Постоји мала економска корист од бављења органском производњом.*

4. МЕТОДОЛОГИЈА

Истраживачки проблем постављен је у облику питања „*Шта утиче на развој органске производње у Републици Србији?*“

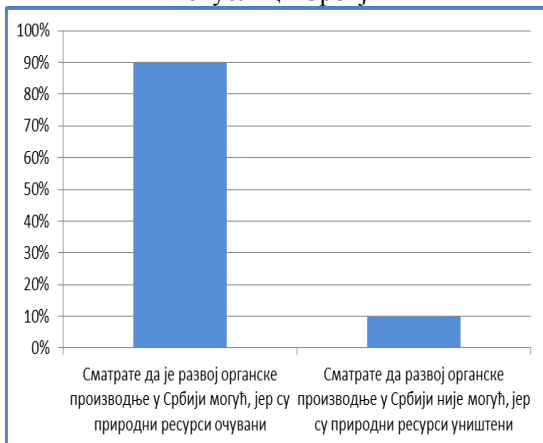
Узорак чини 10 сертификованих органских произвођача са територије Републике Србије. Узорак се сматра репрезентативним с обзиром на: величину узорка у односу на основни скуп, природу истраживања, број варијабли које се истражују и жељени ниво уверења. *Истраживање је спроведено* на територији Републике Србије. *Коришћени инструмент* је упитник, направљен за потребе истраживања. Упитник је сачињен на основу коришћене литературе, претходних истраживања и ауторских претпоставки које су преформулисане у питања. Упитник садржи два дела. У првом делу питања се односе у шансе развоја органске производње у Републици Србији. Други део односи се на ограничења развоја органске производње у Републици Србији, односно чиниоце који спречавају њен развој. Питања у упитнику су затвореног и отвореног типа. За прикупљање примарних података коришћен је дескриптивни, односно квантитативни метод. Циљ је доћи до квантитативних података који се тичу фактора који мотивишу, односно спречавају развој органске производње у Републици Србији.

5. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Резултати истраживања путем упитника показују да 90% испитаника сматра да у Републици Србији постоје шансе за развој органске производње, с обзиром на очуваност природних ресурса, чиме је потврђена хипотеза (H0). Док 10% испитаника сматра да

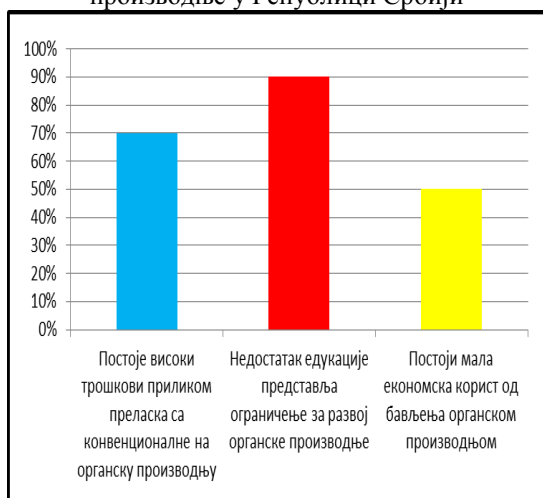
не постоје шансе за развој органске производње у Републици Србији, јер су природни ресурси уништени (слика 1.).

Слика 1: Шансе развоја органске производње у Републици Србији

У погледу ограничења развоја органске производње у Републици Србији, који уједно представљају и ризике развоја овог вида производње, резултати упитника показују да 70% испитаника сматра да постоје високи трошкови преласка са конвенционале на органску производњу, 90% испитаника сматра да недостатак едукације представља ограничење за развој органске производње, док 50% испитаника сматра да постоји мала економска корист од бављења органском производњом (слика 2). Резултати истраживања показују да су потврђене и хипотезе (Н1), (Н2) и (Н3), које се односе на ограничење развоја органске производње у Републици Србији.

Слика 2: Ограничења развоја органске производње у Републици Србији

Поред наведених могућих ограничења испитаници сматрају да већина популације нема одговарајуће знање о користима органске производње, а то такође може да представља

ограничење, јер не постоји развијено тржиште органских производа у нашој земљи. Такође, органски произвођачи сматрају да је неопходно веће интересовање државе за развој органске производње. Јер се држава у процесу развоја органске производње, јавља као иницијатор развојних активности и њен координатор.

ЗАКЉУЧАК

На основу добијених резултата може се закључити да Србија има повољне природне ресурсе за даљи развој органске производње. Очувани природни ресурси представљају кључан предуслов за бављење органском производњом. Однос квалитета и могућност за развој органске производње је двосмеран. Органска производња није могућа, уколико не постоји потребна очуваност природних ресурса, док са друге стране процес органске производње позитивно утиче на очување квалитета животне средине ових подручја. Резултати мониторинга су од велике важности, јер се прате важни показатељи који се тичу квалитета природних ресурса, као што је потрошња ђубрива, квалитет вода, потрошња средстава за заштиту биља, као и близина потенцијалних извора загађивања. Резултати истраживања показују недостатак едукације као најзначајније ограничење и фактор ризика за даљи развој органске производње. Због тога, неопходно је додатно едуковати органске произвођаче како би стекли разноврсно знање из области екологије, агрономије, социјологије и економије и како би успели да реше сваки проблем. Пољопривредне саветодавне службе у области органске производње се појављују, као важан чинилац смањивања трошкова потребне едукације произвођача. Од органских произвођача који прате препоруке саветодавне службе, медија, стручних предавања се очекује да се директно ангажују у оптимитзовању сопствене производње на најбољи начин.

Други значајан ризик развоја органске производње представљају трошкови, а треће је мала економска корист. У условима тржишне економије, произвођачи приликом доношења одлуке о производњи, као и организацији рада на самом газдинству узимају у обзир трошкове покретања овог вида производње, као и кретања на тржишту пољопривредно-прехрамбених производа. Због тога је неопходна подршка државе у покретању овог вида производње. Држава треба да препозна интерес развоја органске производње и да је дефинише као један од развојних циљева. Такође, држава треба да створи повољну друштвену климу за реализацију постављених циљева и да омогући формирање и

функционисање мреже друштвених актера, који се појављују у процесу планирања органске производње, реализацији развојних мера и активности, као и мониторингу спроведених активности. Мере подршке попут субвенција намењених газдинству у периоду конверзије, надокнада трошкова за системску анализу плодности земљишта, повољни кредити за куповину земљишта, механизације и изградњу објеката у органској производњи могу значајно да утичу на превазилажење финансијских потешкоћа у почетној фази развоја органске производње на конкретном газдинству. Поред наведеног маркетинг се може сматрати важним фактором у редукцији ризика у органској производњи. Пошто је тржиште органских производа у Србији недовољно развијено, улога маркетинга је од велике важности. Циљ маркетинга је повећање тражње за одређеном врстом производа, а тражња за органским производима је условљена навикама потрошача. Повећање свести код потрошача о корисностима органских производа, кроз маркетинг, довешће и до повећања потражње за органским производима. Може се закључити да промовисање и подстицање развоја органске производње у Србији захтева веће ангажовање свих расположивих субјеката у мрежи друштвених актера аграрног и руралног развоја.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Aertsens, J., Mondelaers, K., Verbeke, W., Buysse, J., Huylenbroeck G.V., (2011), "The influence of subjective and objective knowledge on attitude, motivations and consumption of organic food", *British Food Journal*, Vol. 113, No. 11, p. 1354.
- [2] Бировљев Ј., Дујић Б., (2004), Производња органске и могућности за повећање извоза. Тематски зборник Капитал у пољопривреди, Палић: Економски факултет – Суботица, Институт за економику пољопривреде – Београд, Пољопривредни факултет – Нови Сад.
- [3] Богданов, Н., Срдојевић, З., Родић, В., (2005) „Економски аспекти органске производње у Србији“. Едс. Ковачевић Д., Ољача С., Органска пољопривредна производња, Пољопривредни факултет Земун, стр. 261-300.
- [4] Chen, M.F., (2009) "Attitude toward organic foods among Taiwanese as related to health consciousness, environmental attitudes, and the mediatic effects of healthy lifestyle", *British Food Journal*, Vol. 111, No. 2., p. 168-173.
- [5] Чикић, Ј., Петровић, Ж., (2010) "Органска производња и пољопривредна газдинства Србије – руралносоциолошка анализа", Пољопривредни факултет, Нови Сад, стр. 83-111.
- [6] International Federal Organization of Organic Agriculture Movement (IFOAM) (2011); "Definition of Organic Agriculture"; preuzeto sa sajta: <http://www.ifoam.bio/en/organic-landmarks/definition-organic-agriculture>
- [7] Калентић, М., Стефановић, Е., Симић, И., Maerz, U., (2014) „Органска пољопривреда у Србији 2014“, Национално удружење за развој органске производње Serbia organica преузето са сајта: <http://www.terras.org.rs/terras/projekti/nesortirano/vesti%202014/slike/Organska%20poljoprivreda%20u%20Srbiji%202014.pdf>
- [8] Khaledi, M., (2007) "Assessing the Barriers to Conversion to Organic Farming: An Institutional Analysis", Department of Agricultural Economics, University of Saskatchewan, p. 26.
- [9] Манојловић М. (2008) „Ђубрење у одрживој пољопривреди“, Универзитет у Новом Саду, Пољопривредни факултет, стр. 152-168.
- [10] Правилник о контроли и сертификацији у органској производњи и методама органске производње, „Сл. гласник РС“, бр. 48/11.
- [11] Пушарић, А., Ђурић, И., Бекић, Б., (2008) Selling possibilities of organic food on international market, *Lucrari Stiintifice – seria „Management, inginerie economica in agricultura si dezvoltare rurala“* vol. 8/2008, Universitatea de stiinte agronomice si medicina veterinara Bucuresti, Facultatea de management, inginerie economica in agricultura si dezvoltare rurala”, editura DOMINOR, Bucuresti 2008, p. 475.
- [12] Sandhu, H., Wratten, S., Cullen, R., (2010) „Organic agriculture and ecosystem services“, *Environmental Science & Policy*, 13, p. 5.
- [13] Sarudi, C., Szakály, Z., Máthé, A., Szente, V., (2003) "The Role of Organic Agriculture in Rural Development", *Scientificus* 68(3):199.
- [14] Стратегија пољопривреде и руралног развоја Републике Србије за период 2014-2024. године, "Сл. гласник РС", бр. 85/2014.
- [15] Субић, Ј., Бекић, Б., Цвијановић, Д., (2008) Допринос органске пољопривреде очувању животне средине у руралним подручјима. „13. Саветовање о биотехнологији“, Зборник радова, Крагујевац, Универзитет у Крагујевцу, Чачак, Агрономски факултет, Вол. 13. (14), 28–29. март 2008, стр. 31-37
- [16] Закон о органској производњи, „Сл. гласник РС“, бр. 30/10.